

INDIVIDAS, TAUTA IR VISUOMENĖ POSTMODERNIAME PASAULYJE

Edvardas Rimkus

Vilniaus Gedimino technikos universitetas, Kūrybinių industrijų fakultetas,
Filosofijos ir politologijos katedra, Saulėtekio al. 11, LT-10223 Vilnius, Lietuva
El. paštas: *politologija@vgtu.lt*

Straipsnyje apžvelgiama Vilniaus Gedimino technikos universitete įvykusi tarptautinė konferencija „Individas, tauta ir visuomenė postmoderniame pasaulyje“. Konferencijoje nagrinėtos temos: žmogaus tapatumas, individas ir tauta, individas ir visuomenė, medijų poveikis kultūrai, šiuolaikinė demokratijos ir kultūros būklė globalizacijos sąlygomis ir kt. Straipsnis atspindi konferencijos eigą, jame pateikiamos pranešėjų idėjos, pagrindinės diskusijų mintys.

Reikšminiai žodžiai: individas, tauta, visuomenė, postmodernus pasaulis.

doi:10.3846/cpc.2013.07

Įvadas

Postmoderniojoje kultūroje skleidžiama demokratijos sąvoka apima politinę ir ekonominę demokratiją. Politikoje demokratijos sąvoka vis dažniau siejama su žmogaus teisių koncepcija¹, demokratiją suvokiant kaip pagrindinių žmogaus teisių ir laisvių gynimo instituciją. Ekonomikoje propaguojamas ir taip pat su žmogaus teisių koncepcija derinamas laisvas prekių, paslaugų, darbo jėgos ir kapitalo judėjimas. Milto Friedmano gintos tezės, kad ekonominė laisvė yra sudedamoji laisvės dalis ir kad ekonominė laisvė yra nepakeičiama priemonė politinei laisvei pasiekti (Friedman

1998: 16) tampa vis labiau savaime suprantamos. Politinė ir ekonominė laisvė sudaro sąlygas individams įtvirtinti savo autonomiją, galimybę kurti savo gyvenimus pačiais įvairiausiais būdais. Tačiau galima išvelgti ir kitokias tendencijas – šiuolaikinė globali technologinė kultūra siūlo patogų, tačiau tuo pat metu labai vienodą pasaulį. Kita vertus, skirtingų religijų, kultūrų, pasaulėžiūrų antagonizmas niekur nedingo, o tik įgavo naujus pavidalus. Galima svarstyti, ar problemiška ir kiek problemiška yra tai, kad vakarietiškoji demokratija, kaip tam tikra ideologija, bando įsigalėti visame pasaulyje. Globalizacijos sąlygomis tenka permąstyti tradicinės kultūros, religijos, tautos, visuomenės, individo ir kitas sąvokas. Šiuolaikinėje visuomenėje taip pat susiduriame su masinės kultūros reiškiniais ir stipriai visas gyvenimo sritis apraizgiusiais medijų tinklais. Tokiame probleminiame kontekste Vilniaus Gedimino technikos universitete 2012 m. lapkričio 10–11 d. vyko tarptautinė konferencija

¹ Kaip teigia L. Donskis: „<...> žmogaus teisių diskursas yra tas lemtingasis aspektas, kurio paaukojimas ir išsižadėjimas mus priartintų prie technokratinio ir autoritarinio kapitalizmo, lėtai ir sėkmingai žudančio demokratiją ir liberaliąją modernybės versiją“ Žr.: Donskis, L. 2012. Žmogaus teisės moralinių kompasų prarandančiame pasaulyje, In URL: <http://www.delfi.lt/news/ringas/politics/ldonskis-zmogaus-teises-moralini-kompasa-prarandanciam-pasaulyje.d?id=59885873> [žiūrėta 2013 m. sausio 31 d.].

„Individas, tauta ir visuomenė postmoderniame pasaulyje“.

Nacionalinis, europietiškas ir globalusis identitetas

Pirmasis savo idėjomis ir įžvalgomis pasidalino **Vytautas Rubavičius** (LKTI), pranešime „Vieta, atmintis ir tapatumas naujųjų medijų aplinkoje“ nagrinėta gyvenamosios vietos reikšmė kultūrai ir žmogaus identiteto formavimuisi, taip pat aptartas šiuolaikinių medijų technologijų vaidmuo socialiniame gyvenime. Kaip teigė pranešėjas, gimimo, kaip ir darbo, vieta visada yra lokalizuota, gyvenamoji vieta yra žmogaus egzistencijos pamatas, tai ne tik konkrečios geografinės vietos ypatumai (kalnai, upės, miškai ir kt.), bet ir savita socialinė aplinka, nulemianti individų tarpusavio santykius, esmingai veikianti ten gyvenančių žmonių kalbą. Visos žmogaus veiklos, taip pat ir asmens tapatumas, yra nulemti konkrečios lokalios kultūros, kuri yra tam tikras socialinių santykių mechanizmas. Kiekviena kultūra teikia individo gyvenimui socialines-kultūrines formas ir priemones. Kultūra funkcionuoja ir kaip tam tikras kolektyvinės atminties mechanizmas. Žmogaus tapatumas yra konstruojamas politinėmis ir kultūrinėmis priemonėmis. Pasak V. Rubavičiaus, šiuolaikinės medijų technologijos daro ypač didelį poveikį kultūrai, politiniam ir socialiniam gyvenimui. Medijose kultūros reiškiniai virsta tam tikrais ištekliais, eksploatuojamais objektais, kultūros fenomenai tampa potencialiai suskaitmeninamais darniais. Kultūra digitalizuojama, paverčiama tam tikro tipo produktu, medijų industrijos kultūrinius reiškinius (žmogaus patirtis, kultūrinės formas ir t. t.) pateikia tik kaip tam tikrus vaizdus ir (ar) garsus. Tokiu būdu šie produktai tampa kolektyvinės atminties objektais, o tai esmingai veikia žmonių identitetą – mūsų atmintis ir tapatumas pradedami konstruoti jau šitokiomis technologinėmis priemonėmis. Medijos kaip tam tikros socialinės ir kultūrinės aplinkos formuoja naujas socializacijos sąlygas, naujus atminties funkcionavimo ir identiteto

kūrimo būdus. Postmoderniame pasaulyje individas yra eksploatuojamas, asmens struktūra nuolat keičiama, tampa daloma, fragmentuojama naujųjų medijų technologijomis, kurios „natūralizuoja“ šitokį procesą – patį kultūros reiškinį digitalizavimo būdą. Pavyzdžiui, socialiniuose tinkluose žmonės gali išlikti anoniški ir platinti savo pačių sukurtas tapatybes, kaukes, vaizdinius, taigi – komunikuoti kaip daugialypės asmenybės. Suskaitmeninti kultūros reiškiniai tampa produktais ir prekėmis. Šiuolaikinis jaunimas jau disponuoja visai kitomis socializacijos galimybėmis ir formomis. Technologinės tapatumo formavimo priemonės bei kultūros formos tampa savotiško skaitmeninio nesąmoningumo nuosavybe. Medijiniai ryšiai ir žmonių santykiai yra tam tikras komunikacijos būdas. Technologinė digitalinė komunikacija pakeičia visą žmogaus komunikacijos formų įvairovę, padaro žmogų priklausomą nuo technologinio pasaulio skubėjimo ir logikos. Buvo pastebėta, kad tikri socialiniai ryšiai reikalauja įkūnytumo konkrečioje vietoje, ko šiuolaikinės medijos iš esmės nebepaiso. Dabar moderniosios medijų technologijos yra kultūros, mąstymo, atminties, kūrybinio darbo terpė. Pranešėjas iškėlė klausimą – ar žmogus pajėgia kūrybiškai pasinaudoti šiomis techninėmis priemonėmis, ar jis dar turi egzistencinės galios peržengti digitalinio kodo logiką, kuri dabar formuoja patį jo tapatumą?

Pranešėjui užduotas klausimas: ar gali medijos Lietuvos žmonėms padėti suprasti politinę ir socialinę realybę? V. Rubavičius atsakė, kad Lietuvos politinė realybė yra medijų produkuojama realybė. Mes neturime stipraus viešojo balso, taip pat neturime ir stiprios bendruomenės. Lietuvoje medijos tėra politinio gyvenimo scena, kurioje mes dažniausiai susiduriame su politinio ir apskritai viso socialinio gyvenimo „šouizacija“.

Antrąjį pranešimą „Pramogų industrijos ir nacionalinis identitetas postmoderniame pasaulyje“ skaitė **Tomas Kačerauskas** (VGTU). Pasak pranešėjo, pramogos visais laikais buvo labai svarbi kultūros dalis, tačiau būtent pramogų industrijos apibūdina globalų postmodernųjį pasaulį. Kita vertus, pastebėta,

kad nacionalinis identitetas, kuris yra kintantis fenomenas, priešinasi globalios kultūros plitimui, vadinasi, priešinasi ir pačios postmoderniosios kultūros tendencijoms. Išryškėja tam tikri paradoksai ir prieštaravimai nagrinėjant pramogų industrijas ir nacionalinę tapatybę šiuolaikiniame postmoderniame pasaulyje. Medijomis aktyviai naudojasi pramogų industrijos, kurios yra visur. Kiekviename mūsų žingsnyje, netgi politikoje, regime tam tikrus „šou“. Susidurdami su didele kultūrinių fenomenų įvairove ir tankumu, ekonominės ir politinės globalizacijos sąlygomis, matome daug prieštaravimų visuomenėje ir kultūroje. Stebime tokias skirtingas tendencijas, kaip pavyzdžiui, kovą už laisvą informacijos keitimąsi ir, iš kitos pusės, siekį apmokestinti kiekvieną informacijos bitą, kiekvieną kūrybinių darbuotojų skleidžiamą žinią ar idėją. Šio probleminio aspekto iliustracija gali būti ir autorių teisių mechanizmo ginami tekstų vertimai, kas yra „<...>“ kūrybinė veikla, tačiau ne savo nevaržomu polėkiu. Priešingai, vertimas – vidurio kelias siekiant kuo didesnio tikslumo, laikantis vertimo kultūros ir paisant gimtosios kalbos reikalavimų“ (Kačerauskas 2011: 106). Kita vertus, globalaus pasaulio pramogų industrijos rodo apskritai negalimybę duoti bet kokią charakteristiką kultūrai. Matome tam tikrą postmoderanus pasaulio monotoniją, labai panašias kultūrines reprezentacijas: visur tokie patys džinsai, kaip ir McDonald'o restoranai, visur panašūs ar netgi identiški televizijos projektai, panašūs netgi patys medijų kanalai t. t. Politiniame gyvenime matome iš esmės tą patį dalyką – kas ketverius metus dešinėsios politinės partijos keičia kairiąsias partijas, ir atvirkščiai, o tai yra labai monotoniškas procesas. Pranešėjo požiūriu, esminis paradoksas yra toks: kaip mes galime apibūdinti kultūrą arba kultūrinį fenomeną, kai tuo pat metu globaliai produkuodami vienodus kultūrinius reiškinius bijome ir vengiame bet kokio išskirtinio kultūrinių fenomenų apibūdinimo? Taip pat pastebėta, jog nacionalinis identitetas dabar pasirodo kaip globalaus pasaulio atavizmas, kaip kontrafaktorius visoms globalioms tenden-

cijoms. Tačiau jis aiškiai turi savo vietą pramogų industrijose, čia mes susiduriame su įvairiomis nacionalinio identiteto formomis ir elementais, pavyzdžiui, folkloro festivaliuose, sporto renginiuose ar turizmo veiklose. Pramogų industrijos yra susijusios su masine kultūra, su masiniu vartojimu, tad ir nacionalinio identiteto sklaida dabar vyksta būtent šiomis formomis. Pasak T. Kačerausko, mes dabar matome tarsi dvi tos pačios monetos puses – nacionalinį identitetą ir masinę kultūrą. Pagrindinės nacionalinio identiteto manifestacijos dabar yra aptinkamos masinėje medijų produkuojamoje kultūroje, netgi pramogų industrijose.

Svečias iš Slovėnijos **Tadej Pirc** (Liubljanos universitetas) pranešime „Daugiapakopis identitetas globalizacijos eroje“ teigė, jog subjektas tampa subjektu tik tada, kai jis atskiriamas nuo kažko kito, kas nėra ji ar jis. Atskyrimo arba išskyrimo procesas formuoja skirtingas socialines grupes – šeimas, gimines, miestų bendruomenes, valstybes, tarptautinius susivienijimus. Pasak pranešėjo, globalizacijos jėga suformavo globalią visuomenę, kurioje dauguma identiteto grupių išsidėsto skirtinguose lygiuose. Mes susiduriame su įvairiomis identifikacijos formomis. Globalizacijos eroje joks subjektas neidentifikuoja savęs tik su viena kuria nors socialine ląstele ar socialine grupe, joks subjektas nėra tik šeimos narys ar pilietis. Identitetas – tai identifikacijos pažintinio mechanizmo pasekmė. Identifikacija padeda žmogui suprasti save, savo vertybes ir kitus savo pasaulio reiškinius, sužinoti, kas yra kas. Identitetas yra būdas skirti individus ir jų praktikas. Esminė identifikacijos proceso ypatybė – tai įvairių identifikuojamų objektų tarpusavio skirtumų išryškinimas. Žmogaus identiteto susidarymas yra pabaigos neturintis procesas, mes visada esame šiame procese. Identitetui yra svarbus tęstinumas – tradicija ir istorija. Identifikacijos procesas leidžia subjektui sukonstruoti savo atpažįstamą tapatybę socialiniame pasaulyje. Identitetas formuojamas per individų santykius: nėra individo be kito individo. Šeima yra viena svarbiausių identifikacijos sferų, kur suformuojamos pakankamai stabilios identiteto formos.

Šeimoje suformuotas identitetas nesikeičia (kas nors yra tėvas, kas nors sūnus ir pan.). Tačiau, pasak T. Pirc'o, subjekto identiteto neformuoja tik tai šeima, egzistuoja daug daugiau kontekstų, kuriuose mes formuojame savo tapatybes. Identitetas apibrėžia žmogų ir tam tikra prasme jį apriboja. Subjetas yra įvairių identitetų ratų ir formų centras, mes turime daugybę identitetų tuo pat metu. Viena tapatybių – tai nacionalinis identitetas, kuris yra modernus fenomenas, pradėjęs formuotis tik XIX a. Šis procesas vis dar yra nepasibaigęs. Valstybė, miestas yra dar kitokios identiteto formos, tačiau jos nepasižymi tokiu stabilumu, koks yra būdingas šeimoje susiklosčiusiems identifikaciniam ryšiams bei struktūroms. Taip pat identifikuojamasi ir civilizaciniu, pačiu plačiausiu mastu. Subjektas visais šiais lygmenimis identifikuojasi per skirtumus nuo kitų subjektų, kaip kad ir šeimoje brolis yra tai, kas skiriasi nuo sesers, tėvas nuo sūnaus ir pan. Identifikacijos mechanizmas veikia religijos, kultūros lygmenyse, egzistuoja sociopolitinė identifikacija, identifikacija per kultūrinę praktiką – kas apima išsilavinimą, darbą, pomėgius ir pramogas, veikimą politiniame ir ekonominiame gyvenime. Taip pat pastebėta, kad globalioje kultūroje esama ir kitokių požiūrių – iškelta idėja, kad visiems žmonėms, nepaisant visų jų skirtumų, būdingas toks pat žmogiškumas.

Po pranešimo kilusioje diskusijoje svarstyta, kiek šiandien dar yra svarbi nacionalinė tapatybė. Pastebėta, kad savo tapatybę apibrėžti tautiniu aspektu labiausiai yra linkę jaunas žmogus. Klausta, ar galėtų būti ne mažiau reikšmingi ir kitokie tapatumai: europietis, posovietinis žmogus ir kt. Išsakyta nuomonė, kad šiuolaikiniame pasaulyje žmonės kartais visai nežino, kas jie yra, ir kad tai yra globali problema, iškylanti tiek vokiečiams, tiek prancūzams, tiek britams.

Demokratija ir pokomunistinė realybė

Māris Zvaigzne (Latvijos universitetas, Ryga) pranešime „Tarp praeities ir atei-

ties: demokratija, darbo jėgos judėjimas ir buklė pokomunistinėse šalyse (Latvijos atvejis)“ aptarė darbo jėgos judėjimą Latvijoje vėlyvuoju sovietiniu ir ankstyvuoju posovietiniu laikotarpiu, kuriame buvo likviduota Tarybinių socialistinių respublikų sąjunga ir liberaliomis ekonominėmis bei politinėmis reformomis pradėta kurti pilietinė visuomenė. Pasak pranešėjo, bendra Baltijos valstybių pokomunistinė patirtis lemia visas mūsų dabartines diskusijas apie nacionalinę tapatybę, demokratiją ir valstybės postmoderniąją koncepciją. Istorinis sovietizacijos periodas nusakytas kaip valstybės visuomeninio, ekonominio, kultūrinio gyvenimo pertvarkymas pagal sovietinį modelį, kuris buvo sukurtas komunistų 1917 m. Tuo tarpu oficialioje politinėje sovietmečio propagandoje buvo netgi teigiama, kad sovietizacija – tai apskritai tik dalis Europos modernizacijos. Tačiau iš tikro buvo bandoma sukurti visiškai kitokią visuomenę, kurios funkcionavimas būtų paremtas visai kitais principais, negu remiasi liberalios demokratijos visuomenės; buvo siekiama sukurti netgi visai naują žmogų. Šio projekto pasekmės, anot pranešėjo, yra stipriai jaučiamos iki šiol, beveik visos dabartinės Latvijos, Baltijos valstybių ir apskritai Rytų Europos šalių problemos yra nulemtos sovietinės praeities.

Nida Vasiliauskaitė (VGTU) pranešime „Panikos retorika Lietuvos viešojoje erdvėje: tautos išnykimas“ teigė, kad po įstojimo į ES Lietuvoje ryškėja „tautos išlikimo/išnykimo“ diskursas. Autorė analizavo šio diskurso struktūrą, logiką, prielaidas, simboliką, paplitimo arealą ir socialines-politines funkcijas, pateikdama tokios retorikos numatomo „pasaulio vaizdo“ ir „tautos“ sampratos rekonstrukciją. Jos nuomone, viešojoje erdvėje yra aiškiai matomas panikos diskursas dėl šiandieninės tautos būklės, kuriame dalyvauja nemažai visuomenės veikėjų ir intelektualų. Pavyzdžiui, akademikas Vytautas Radžvilas yra pradėjęs vartoti terminą „šliaužiantis totalitarizmas“. Savo pasisakymuose ir straipsniuose jis kalba apie agresyvias žmonių grupes visuomenėje, kurios skelbiąs ginančios vakarietiškos civili-

zacijos idėjas, bet iš tikro bando primesti savo idėjas, nukreiptas prieš krikščionių religiją ir tautinę kultūrą. Tai, jo požiūriu, reiškia, jog mes susiduriame su naujosiomis totalitarizmo formomis. Anot pranešėjos, toks požiūris yra apokaliptiškas ir gąsdinantis. Visuomenė vaizduojama kaip atakuojama vidinių ir išorinių priešų. „*Pro patria*“ tinklalapyje, kuriame reiškiasi daugiausia akademinio pasaulio žmonės, paskelbtame manifeste „Dėl tautos ir valstybės padėties“ dėstomi panašūs dalykai. Taip pat žiniasklaidoje galima matyti plėtojama nuomonę, kad Lietuvoje yra puolama tradicinė šeimos institucija, su kuria susiejamos Lietuvos demografinės problemos, veikiančios tautą, jos gerovę ir kt. Šitoks panikos diskursas gali būti aptinkamas ne tik žiniasklaidoje, panašūs požiūriai išsakomi ir kai kurių politinių partijų veikėjų. Atkreipiamas dėmesys į tautos fizinį nykimą – demografinės tendencijas, taip pat kalbama apie čia gyvenančius posovietinės erdvės mankurtus, iš užsienio einančią propagandą, kuri turi destruktivyvų poveikį mūsų tautai. Šiame diskurse įvardijamos vidinės ir išorinės demoniškos jėgos, kurios prisideda prie tautos naikinimo. Išorinės jėgos – tai Europos Sąjungos teisinės normos, kuriomis vadovautis yra įsipareigojusi Lietuva. Tai yra susiję su globalizacijos procesu, kurio pasekmės yra emigracija, seksualinės mažumos ir kt. Viduje veikia įvairios blogos žmonių grupės, paprastai liberalios, blogos institucijos, kurios vykdo ardomąją veiklą, naikina nacionalinį identitetą, negina tautinių vertybių. Šios jėgos tarsi užteršia tautos kūną bei sielą ir ją naikina. Globali kosmopolitinė kultūra apskritai suvokiama kaip grėsmė tautai, grėsmė tam, kas yra labai svarbu ir sudaro pačios tautos esmę. Pagal šitokį įsivaizdavimą, per ilgus laikmečius susiformavusi tautinė tapatybė nyksta ir tarsi išstirpsta globalizacijos procesuose. Apsaugoti nuo šių jėgų, manoma, gali etnocentrinis nacionalizmas, etninė valstybė ir konservatyvių vertybių laikymasis (tradicinės šeimos gynimas ir kt.). Norima socialines ir politines institucijas padaryti kuo tautiškesnes, kad jos būtų globalių tendencijų priešpriešoje. Pranešėjos požiūriu,

kadangi tauta tokia diskurse yra suprantama ne politine, o tik etnine prasme, be to, suvokiama kaip savitų vertybių saugotoja, individas šiame pasaulėvaizdyje iš viso neegzistuoja, jis dar nėra gimęs. Ne individualumas ir individo autonomiškumas, o nacionalinis identitetas yra suvokiamas kaip žmogaus egzistencinis pagrindas. Visuomenė irgi neegzistuoja, čia yra tik tauta. Visuomenė tampa tik kitu žodžiu tautai įvardyti. Tauta kaip visuomenė – tai etnoreliginė bendruomenė, vienijama kraujo, tikėjimo, teritorijos ir savo vertybių, ji nesusideda iš asmenų arba individų.

Wojciech Gizicki (Liublino katalikiškasis Jono Pauliaus II universitetas, Lenkija) pranešime „Demokratija, kaip ją įsivaizduoja jaunoji Vyšegrado grupės šalių karta“ pristatė savo tyrinėjimus apie Vyšegrado valstybių (Čekija, Slovakija, Lenkija ir Vengrija) jaunuolių, gimusių apie 1989 m., vertybių ir politinių požiūrių sistemą. Tyrinėjimų rezultatai pranešėjui leido teigti, kad V4 šalys gali sukonstruoti bendrąjį identitetą ne tik dėl geografinio artimumo, bet taip pat ir dėl glaudžių kultūrinių istorinių ryšių, netgi mentaliteto panašumo. Tam, kad būtų galima ką nors svarbaus nuveikti EU kontekste, jo požiūriu, Vidurio europiečiai turi kartu mąstyti apie savo problemas.

Medija ir tarpkultūriniai santykiai

Basia Nikiforova (LKTI) pranešime „Religiškumas ir sekuliarumas medijuotoje Europoje“ teigė, kad religijos problema yra viena svarbiausių globalioje politikoje ir kultūroje. Šie svarstymai dabar yra persikėlę į medijų aplinkas. Šiandieninis bažnyčios ir valstybės atskyrimas, pasak pranešėjos, visai nereiškia, kad religingi žmonės yra atsiriboję nuo viešojo gyvenimo ar kad religinės organizacijos yra atskirtos nuo reikšmingų socialinių, kultūrinių ir politinių problemų. Nagrinėtos religijų pluralizmo, sekuliarizacijos ir postsekuliarizacijos teorijos. Liberalusis imperatyvas – toleruoti kultūrinius ir religinius skirtingumus – autorės pastebėjimu, pradeda konfliktuoti su visos

visuomenės suverenumu. Šiandien galima stebėti didelių, užsitęsusių konfliktų ne tik tarp skirtingų etninių, bet taip pat ir tarp religinių grupių, veikiančių toje pačioje teritorijoje. Platesniu mastu galime stebėti tam tikrą įtampą tarp Vakarų kultūros ir islamiškojo pasaulio. Pats skirtingų religijų koegzistavimas yra konfliktų šaltinis. Vakaruose tai ypač ryšku tarp krikščionių, islamo ir žydų religinių grupių. Taip pat esama įtampas tarp apskritai religinių grupių gyvenimo ir sekuliaraus gyvenimo Europoje. Dabartinėje daugeliu požiūriu sekuliarizuotoje medijoje nėra jokio etinio kompasas ir moralinės vizijos, o medijų technologijos dabar yra pagrindinis instrumentas diskusijose religiniais klausimais. Tad tampa ypač svarbu, kad medijose vartojama kalba būtų kuo taktiškesnė, kuo jautresnė skirtingoms religinėms grupėms – grubus diskursas gali sukelti visuomenėje skaudžių pasekmių atnešančių konfliktų. Pats sekuliarizmas dabar kelia tam tikrą iššūkį apskritai daugiakultūriškumui ir daugiareligiškumui pasaulyje.

Po pranešimo vykusioje diskusijoje išsakyta nuomonė, jog dabar ypač svarbu būti jautriems religinėms grupėms viena kitos atžvilgiu. Kaip musulmonai turėtų susipažinti ir gerbti vakarietišką kultūrą, kas yra dažnai sakoma, lygiai taip pat ir mes turėtume suprasti, kad liberalios demokratijos, sekuliarizmo ar netgi ateizmo propagavimas išreiškia kitokį požiūrį į pasaulį. Tai yra skirtingos ideologijos, jau vien dėl savo skirtumų potencialiai programuojančios konfliktus, todėl svarbu neaštrinti šių skirtumų ir kiek įmanoma pagarbiau laikytis kitokių įsitikinimų atžvilgiu. Taip pat išsakyta nuomonė, kad nors daugiakultūralizmas ir religinis pliarizmas yra mūsų šiandieninė realybė, labai sunku būti tolerantiškam kito pažiūroms, gal pati daugiakultūralizmo koncepcija yra apskritai neįmanomas dalykas. Skirtingos religinės metafizikos, kaip skirtingi požiūriai į pasaulį, savaip grindžiantis ir praktinį žmogaus veikimą, galbūt niekaip negali sugyventi kartu, nenaikindamos savo pačių principų.

Agnieška Juzefovič (VGTU) pranešime „Vizualioji medija ir tarpkultūriniai santykiai“

teigė, jog tarpkultūrinė komunikacija šiandien vyksta pačiais įvairiausiais lygiais įvairiose srityse. Tas pats pasakytina ir apie vizualiuosius menus, vizualines medijas. Tačiau save visada lengviau suprasti negu kitą: egzistuoja tokių kultūrinių ypatybių, ženklų, simbolių, kuriuos labai sunku išversti ar pritaikyti vakarietiško kultūrai. Šiuo požiūriu ypač problemiška yra Kinijos kultūra, ir konkrečiai – kinų kalba: „Kinų kalba neatsitiktinai laikoma viena sudėtingesnių pasaulyje – keblumų kelia tiek tradiciniai kinų rašmenys, primenantys painingą brūkšnių ir vingių rizomą, tiek tonais pagrįstas tarimas, vakariečio ausiai skambantis kaip melodingi, beveik identiški balsiai ir vienskiemeniai garsai“ (Juzefovič 2012: 21). Kyla klausimas, kaip ir kiek mes galime suprasti kitas kultūras. Matydami vizualius kitų kultūrų menus, mes negalime susidaryti tokių pat asociacijų ir pasiekti tokį patį supratimą, koks jis yra tose kultūrose, neretai mes neišvengiamai liekame tik tam tikrų interpretacijų lygmenyje. Pranešėja demonstravo Vakarų ir Rytų kultūrų tapybos, architektūros meno pavyzdžius, kurie netgi savo kompoziciniais sprendimais išreiškia kultūrinius skirtingumus ir skirtingus požiūrius į pasaulį. Šiandien jau yra įvykęs vizualinis posūkis kultūroje. Tas ypač ryšku medijose, šiuolaikinės žiniasklaidos priemonėse. Pasaulis dabar yra tapęs vienu dideliu panoptikumu, kuriame viskas gali būti visų stebima. Kita vertus, šiuolaikiniai menai yra labai panašūs. Tai, ką matome Vilniaus šiuolaikinio meno centre, galima matyti ir kitose pasaulio šiuolaikinio meno galerijose, nesvarbu, ar tai būtų Afrika, Azija, ar JAV. Lokalinės tradicijos įtaka šiuolaikiniame mene iš esmės yra nebereikšminga. Kuriamą globaliai suprantama meno kalba, be to, šiuolaikinis menas kuriamas intensyvaus tarpvalstybinio ir tarpkultūrinio bendradarbiavimo atmosferoje.

Diskusijoje išsakyta nuomonė, kad, toleruodami kitas religijas ir kultūras, mes pradedame nebe tiek propaguoti ir toleruoti savo pačių kultūrą. Keltas klausimas, ar liberalizmas ir sekuliarizmas, konstruojantis vertybes be metafizinio pagrindo, pats nėra tokia pati metafizika?

Ege Sarialtin (Eskisehiro Anadolu universitetas, Turkija) pranešime „Socialiniai faktoriai, įtakojantys studentų demokratijos suvokimą: tradicinė ir naujoji medija“ teigė, jog šiuolaikinė diskusija dėl demokratijos sąvokos, kurios filosofinės šaknys siekia dar Senovės Graikijos miestus-valstybes, dabar yra persikėlusi į šiuolaikines medijas. Globaliame pasaulyje žmonės savo mintis platina naudodami naujas komunikacijos technologijas. Komunikacijos sektorius dabar yra labai stipriai pasikeitęs. Internetas teikia tokių galimybių, kurių negalėjo suteikti tradicinės medijos – laikraščiai, žurnalai, knygos ar kiek vėliau atsiradę televizija ir radijas. Pokyčiai komunikacijos priemonių srityje yra susiję ir su giliais socialiniais pokyčiais. Naujosios medijos esmingai transformavo viešąją erdvę. Internetas yra labai demokratiškas, nes leidžia kiekvienam individui dalyvauti nuomonių apytakoje, viešai išreikšti save, savo idėjas, savo vertybes ir kt. Žmonėms atsivėrė visai kitokios komunikavimo ir įtakos darymo galimybės, negu buvo tradicinės medijos priemonių laikais.

Švietimo ir šeimos institucijos postmodernioje visuomenėje

Irina Shebanova (Bresto valstybinis technikos universitetas, Baltarusija) pranešime „Kai kurie edukacinės aplinkos modeliavimo aspektai (remiantis praktine patirtimi)“ teigė, kad žmonija visada gyveno kultūrinių transformacijų akivaizdoje. Socialinės institucijos, norėdamos sėkmingai funkcionuoti, turi sekti besikeičiančias sąlygas. Šiandieniniame pasaulyje stebime didelius pokyčius, kuriuos sukėlė revoliucinis, iki šiol neregėtas technologijų diegimas įvairiose socialinėse sferose. Regime didelius informacijos sklaidimo greičius, visuotinę prieigą prie informacijos šaltinių ir didžiulę jų įtaką visoms gyvenimo sritims. Tie, kurie ignoruoja globalizacijos, perėjimo prie informacinės visuomenės procesus, pasilieka praeityje. Informacinių technologijų sklaida sudaro prielaidas atsirasti

ti naujoms industrializacijos formoms. Dėl mokslinių ir technologinių laimėjimų formuojasi naujas realybės vaizdinys. Atsirado virtualioji realybė, kuri yra labiau reali, negu ta, kurią mes vadiname realybe. Mes jau dabar daug savo laiko praleidžiame šiame virtualiame pasaulyje, virtualioje bendrijoje. Postmodernizmo filosofija, mėgindama išlaisvinti mąstymą nuo įvairių schemų ir stereotipų, binarinių opozicijų („išorinis – vidinis“, „melas – tiesa“, „gražus – bjaurus“, „vyriškas – moteriškas“), atgyvenusių mitų, į centrą įveda nelinijinį mąstymą, ir tai puikiai tinka informacinės visuomenės ideologijai. Švietimo sistema kultūrai suteikdavo tęstinumą, leisdavo individui prisitaikyti prie esamos kultūros, taip pat identifikuoti save tobulinant įvairias savo kompetencijas. Aukštojo mokslo funkcija buvo vykdyti socializacijos procesus. Šiuolaikinis studijuojantis jaunimas yra postmodernaus pasaulio produktas. Baltarusijos studentai – tai tokie žmonės, kurie nematė nepritekliaus, nepažinojo karo ir nenori jo pažinti, jie iš viso nelabai domisi istorija, nepasižymi pilietiškumo jausmu, elgesio korektiškumu. Pastebimas vengimas atlikti bendruomenines pareigas. Susidaro įspūdis, kad studentai informacinių technologijų amžiuje labai domisi tiksliaisiais mokslais, mažiau – humanitariniais ir socialiniais mokslais. Tačiau, kaip rodo sociologiniai tyrimai, jaunimas nėra išprusęs nei matematikos, nei gamtos mokslų srityse, apskritai jaunimas yra labai abejingas mokymuisi. Mes dirbame su jaunimu, kuriam yra svarbiausi asmeniniai interesai. Tai labai veikia jaunimo vertybių sistemos formavimą. Čia galima įžvelgti postmodernizmo filosofijos bruožus, kur kiekvienas turi savo tiesą ir kur svarbiausia yra asmeniniai poreikiai bei nuomonė, o asmeninės patirtys yra aukščiau už autoritetus ir mokslą. Šiuolaikiniams studentams būdingas vartotojiškas požiūris į pasaulį, poreikių ir norų patenkinimas nedelsiant, sandorių propagavimas, poreikis derėtis, vienas svarbiausių orientyrų – pramogos, noras pasiekti didžiausią rezultatą, įdėjus mažiausiai pastangų, netikėjimas tradicinėmis vertybėmis. Mūsų švietimo sistema neįstengia

konkuruoti su tokiu vartotojišku pasauliu, kuriame pilna reklamų, pramogų, hedonistinių vertybių propagandos. Studentams nebūdingas susilaikymas, *mass media* siūlo jiems nedelsiant patenkinti norus, o diplomo gavimas reikalauja pastangų ir laiko, čia atsiranda priešara. Saiko nebuvimas lemia mažą mokymosi poreikį, kritinio mąstymo stoką, negebėjimą ilgiam laikui planuoti savo gyvenimą. Bet teigiamas bruožas, kurį mes turėtumėme vertinti, yra stebinantis gebėjimas prisitaikyti prie greitai besikeičiančių sąlygų. Jaunimas greitai įsisavina pačius įvairiausius gyvenimo stilius ir elgesio modelius, kurie yra propaguojami medijų kanaluose, ir ilgai neužsibūna tradicinėje ideologijoje. Nepaisant krintančio išsilavinimo lygio, nesant reikiamų kritinio mąstymo įgūdžių, jaunimui *a priori* yra būdingas aukštas savęs vertinimas. Nuo pat mažens tėvai lepina savo vaikus, diegia nuomonę, kad jie yra patys geriausi, o mes savo ruožtu negalime jų kritikuoti, tad galiausiai turime šitokius vunderkindus. Jaunimo požiūris į universiteto mokomuosius dalykus ir į pačius dėstytojus dažnai yra skeptiškas, jaunuoliai apskritai nepasitiki valstybinėmis institucijomis, autoritetais, tradiciniais mokymosi šaltiniais. Kyla klausimas: kodėl nauja karta turėtų pasitikėti aukštuoju mokslu, jeigu netgi valdžios institucijos nerodo pasitikėjimo juo? Naujoji karta, kuri nuo vystyklų buvo auklėjama pasitelkus informacines technologijas, pašaipiai žiūri į tuos, kurie neturi tokios techninės kompetencijos. Mūsų aukštosios mokyklos atsilieka nuo to technologinio lygmens, kurį yra įvaldę mūsų studentai. Dar vienas mūsų studentų bruožas – ne tik intelektualinis, bet ir emocinis abejingumas. Klasikinių kultūrinių normų deklaravimas nesulaukia didelio atgarsio tarp jaunimo, kuris yra užaugęs ir išauklėtas vadovaujantis postmodernistinėmis nuostatomis. Postmoderniosios kultūros kontekste matoma tam tikra siena tarp dėstytojo ir jaunojo kintančiųjų socialumo reiškinių stebėtojo bei dalyvio.

Natalija Kovaliova (Bresto valstybinis technikos universitetas, Baltarusija) pranešime „Istorijos mokymo aukštojoje mokykloje turinio pokyčiai, kaip Baltarusijos piliečių istorinės at-

minties formavimo veiksnys postsovietiniu laikotarpiu“ teigė, kad švietimo sistema labiausiai formuoja istorinę piliečių atmintį ir lemia praeities traktavimo pokyčius. Kita vertus, švietimo sistema gali tapti politikų įrankiu formuojant tam tikras ideologijas. Viena žmogaus atminties formų yra kolektyvinė, arba socialinė, atmintis, tam tikras istorinis sąmoningumas. Tai visuma ikimokslinių, mokslinių, kvazimokslinių, nemokslinių žinojimų. Žmogaus istorinė atmintis formuojasi veikiamą pačių įvairiausių veiksmų. Istorijos dėstymas – tai tik vienas iš žmogaus atminties formavimo veiksmų. Į nacionalinę atmintį pirmiausia įeina svarbiausi, lemtingi įvykiai, bet jų aiškinimas (iš istorikų pozicijų) gali būti labai skirtingas, ir čia kyla daug prieštaravimų. Baltarusių tauta neturi bendros istorinės atminties. Pokyčiai, kurie vyksta valdžioje, turi įtakos švietimo programų turiniui. Istorinės atminties diskursas Baltarusijoje yra politizuotas. Esama takoskyros tarp sovietinio laikotarpio istorijos interpretavimo ir šiuolaikinėje Baltarusijoje plėtojamų istorinių pasakojimų. Sovietmečiu tokio dalyko kaip nacionalinė istorija nebuvo. Pirmąkart Baltarusijos istorijos vadovėlis pasirodė 1960 m., bet tai buvo tik pagalbinė, sudedamoji visuotinės istorijos dėstymo dalis. Baltarusijos istorija buvo dėstoma tik aukštosiose mokyklose. Nacionalinės istorijos vadovėlis pasirodė tik 1980 m. Pagrindinė istorijos disciplina sovietmečiu buvo komunistų partijos istorija, o persitvarkymo laikotarpiu – socialinė ir politinė istorija. 1991 m. Baltarusija tapo nepriklausoma. Įvyko radikalūs pokyčiai švietimo sistemoje – visose aukštosiose mokyklose pradedama dėstyti Baltarusijos istorija ir, be to, baltarusių kalba. Šiuo laikotarpiu kilo daug keblumų pereinant prie naujosios švietimo paradigmos. Trūko ne tik ši mokomąji dalyką išmanančių specialistų, bet ir literatūros, tačiau, nepaisant to, kilo didelis susidomėjimas nacionalinės istorijos problemomis. Atsirado įvairių nacionalinės istorijos traktuočių. 1995 m. Baltarusijos piliečiai referendumu įvedė dvi valstybines kalbas: baltarusių ir rusų. Nuo tada Baltarusijos istorija buvo pradėta dėstyti ir

rusų kalba. Tai buvo žingsnis atgal. 1995 m. Baltarusijoje atsisakyta savų istorinių simbolių ir pasisakyta už ekonominę integraciją su Rusija. Dar vienas žingsnis atgal nuo nacionalinių prioritetų buvo 1996 m. referendumo sprendimu perkelti Baltarusijos nepriklausomybės dienos minėjimo datą – nepriklausomybės diena tapo išsivadavimo nuo nacių okupacijos data. Nepriklausomybės dienos šventimo datos perkėlimas svarbiausiu įvykiu Baltarusijos istorijoje padarė Antrąjį pasaulinį karą. 2004–2005 m. istorijos dėstymo programoje atsirado specialus Didžiojo Tėvynės karo kursas. Be to, jeigu visai Baltarusijos istorijai yra skirtos 6 akademinės valandos, tai karo istorijai – 24 val. Prancūzams nepriklausomybės simbolis yra Didžioji Prancūzijos revoliucija, amerikiečiams – Nepriklausomybės deklaracija, Baltarusijoje nėra išskirtinio nepriklausomybės simbolio, jis yra toks pat kaip ir rusų bei ukrainiečių. Į istorijos dėstymą pradėjo grįžti seni sovietiniai mitai – kalbama, kad pirmasis baltarusių valstybingumas susikūrė tik sovietmečiu. Atsirado didelė painiava aiškinantis savo valstybingumo ištakas. Per radiją galite girdėti retoriką – dėkojame Spalio revoliucijai už tai, kad sudarė sąlygas atsirasti Baltarusijos valstybingumui. Šitokios istorijos dėstymo peripetijos atsiliepė istorinei baltarusių atminčiai. Remiantis tam tikrais istorinės atminties indikatoriais (valstybingumo ištakos, esminis įvykis, reikšminga asmenybė), matyti, jog 29 % baltarusių savo valstybingumą sieja su Polocko kunigaikštyste, nedidelė dalis – su Lietuvos Didžiąja Kunigaikštyste, dar kiti – su SSRS, 24 % iš viso nieko apie šiuos dalykus nenučiuokia. Apie 15 % žmonių, kuriems per 80 metų, mano, kad pirmoji Baltarusijos valstybė susikūrė SSRS laikais (nes taip juos mokė mokyklose). Tarp jaunesnės kartos žmonių, kurie mano, kad Baltarusijos valstybė susikūrė SSRS laikais, tokių yra tik 5 %. Tarp 30–35 m. kategorijos žmonių (tai persitvarkymo laikotarpio, nacionalinio atgimimo vaikai) 38 % mano, kad Baltarusijos valstybingumas atsirado Polocko kunigaikštystės laikais. Dabar esminis įvykis Baltarusijos istorijoje,

sukeliantis pasididžiavimą savimi, tai Didysis Tėvynės karas, vykęs 1941–1945 m. Pastaraisiais metais iš masinių informavimo priemonių dingo neigiamos šito karo interpretacijos. Būtent per šio karo tam tikras interpretacijas mėginama kelti patriotiškumo, pasididžiavimo, gailesčio ir kitokius jausmus baltarusiams. Daugelis žmonių teigiamai vertina nepriklausomos Baltarusijos valstybės susikūrimą, nors, pavyzdžiui, jaunuoliams, studentams – tai nėra labai reikšmingas įvykis. Tarp asmenybių, kuriuos padarė didžiausią įtaką, žinoma, kad pirmauja Aleksandras Lukašenka. Ne itin teigiamai yra vertinamas Stalinas, o labai teigiamai – Piotras Mašerovas (1965–1980 m. jis buvo pirmasis Baltarusijos komunistų partijos sekretorius), jį itin gerai vertina vyresniojo amžiaus žmonės (kuriems per 40 m.). Svarbus yra Konstantinas Kalinovskis (liet. Kalinauskas), kuris buvo vienas iš 1863–1864 m. sukilimo Lietuvoje, Baltarusijoje ir Lenkijoje vadų. Baltarusijos istorijoje jis žinomas kaip asmuo, kuris pirmąkart kėlė nepriklausomos Baltarusijos valstybės sukūrimo idėją. Baltarusiai itin teigiamai vertina baltarusių švietėjų veiklą: Franciskas Skorina (liet. Pranciškus Skorina), Efrosinija iš Polocko – tai žmonės, plėtoję baltarusių kultūrą. Esant tokiems skirtingiems asmenybių, Baltarusijos valstybingumo ištakų ir esminių įvykių vertinimams, pranešėjos požiūriu, sovietmečio istorija neturėtų būti nacionalinio identiteto formavimo pagrindas.

Pranešėjai buvo užduotas klausimas: ar nacionalinio identiteto formavimas postmoderniame pasaulyje nėra pasenusi paradigma, ar taip neatsilieka nuo pasaulyje vyraujančių tendencijų? Pranešėja atsakė: „Nemanau, kad atsiliekame. Mes dar nesame praėję šito kelio. Manau, kad šiek tiek nacionalizmo baltarusiams nepakenks.“

Vitalija Naumova (Bresto valstybinis technikos universitetas, Baltarusija) pranešime „Šeimos vaidmuo moderniojoje Baltarusijos visuomenėje“ teigė, kad šiuolaikiniame pasaulyje savaime aiškūs dalykai išgyvena arba nuosmukį, arba transformacijas, vyksta labai staigus tradicinių vertybių perkainojimas. Viena

iš tokių vertybių yra šeima. Šiuolaikiniame pasaulyje labai pasikeitė vyro ir moters vaidmuo. Anksčiau šie vaidmenys buvo gana aiškiai apibrėžti ir visuomenė jų laikėsi: vyras – šeimos galva, ramstis, gynėjas; moters vaidmuo – būti motina, namų židinio sergėtoja, šeimininke ir t.t. Šiuolaikinis pasaulis šiuos vaidmenis apvertė aukštyn kojomis. Tokius pokyčius nulėmė ir masinės informacijos priemonės. Paplitusiose pokalbių laidose yra peršamas vaizdas: protinga, išprususi moteris ir neaiškos reputacijos vyras. Vyro vaidmuo yra sumenkinamas iki tokio lygio, jog atrodo, kad jis iš viso nežino, kaip reikia elgtis su moterimis. Tai gali būti tam tikras reklaminis žingsnis, bet kartu ir tam tikros realios situacijos atspindys. Nuo XX a. pradžios moterys siekė daugiau laisvių ir teisių, Baltarusijoje yra puikiai pažįstamas feminizmo judėjimas. Šiandien Vakarų Europoje per 60 % moterų dirba, Baltarusijoje – 90 %. Be to kas 5-ta šeima Europoje – tai moterys su vaikais. Baltarusijoje gimsta apie 20 % nesantuokinių vaikų. Tokios nepilnos šeimos Baltarusijoje tampa tradicija. Baltarusių šeimos vystymosi tendencijos panašėja į Vakarų Europos. Tokiam šeimos modeliui būdinga: vėlesnis santuokos amžius, nedidelis partnerių amžiaus skirtumas, dažnos skyrybos, mažas skaičius registruotų santuokų ir tam tikras sąmoningai bevaikių santuokų kiekis. Pagal skyrybų skaičių Baltarusija yra tarp pirmaujančių šalių (lenkia tik Maltos salos, Rusija, Guanų salos; Baltarusijoje 1000 santuokų tenka per 600 skyrybų). Apie 90 % studentų mano, kad šeimos institutas yra pagrindinis; pagal bendruosius socialinius apklausos duomenis, apie 70 % žmonių teigė, kad be šeimos instituto negali egzistuoti valstybė. Problemų kelia bendroji ekonominė situacija – dažniausiai barnių šeimoje ir skyrybų priežastimi tampa ekonominis veiksnys. Ryškus vienas dalykas: vyras moterims yra tas asmuo, kuris uždirba pinigus, jos nepripažįsta jam kitų funkcijų, o visur kitur moterys nori visiškos demokratijos, lygių teisių. Šalia ekonominio veiksnio, įtakingas yra psichologinis: pagrindine skyrybų priežastimi įvardijamas charakterių nesutapimas – tai priežastis, už kurios gali slėptis bet

kas. Rimta konfliktų šeimoje priežastis yra pasiskirstymas darbais namuose. Veikia gana stiprūs stereotipai, sakantys, kad moteris turi daryti tą ir aną, o vyras bute reiškia tai, kad būtas yra apgyvendintas. Jauna moteris, matydama tokį vaizdą, užduoda sau klausimą: ar man to reikia? Dar viena rimta konfliktų šeimoje priežastis yra vaikų auklėjimo problema. Vyrauja tradicija, kad vaikų auklėjimas yra moterų užsiėmimas. Dėl šios problemos turime daug nesantuokinių vaikų ir jų skaičius vis didėja. Tai reiškia, kad moteris nenori turėti dar vienos naštos, joms pakanka tik vaiko. Pati rimčiausia šiuolaikinės visuomenės problema, kuri yra ir nesantaikos šeimoje priežastis – tai bendravimo problema. Socializacijoje svarbiausias yra mokėjimas bendrauti, o santykiai šeimoje kuriami remiantis ta patirtimi, kurią žmogus atsineša iš savo tėvų šeimos į savo kuriamą šeimą. Šiandien šeima – tai kažkoks „persikrovimo punktas“. Pavyzdžiui, du jauni žmonės grįžta po darbo ir nenori painiotis vienas kitam po kojomis, vienas įsijungia televizorių, kitas – internetą, ir ten laisvai bendrauja. Internete nereikia galvoti, kokį žodį pasakyti, spręsti, kaip turėčiau elgtis ir t. t. Ten, atseit, žmogus atsipalaiduoja. Pasak pranešėjos, šiuolaikinė *mass media* nieko gero šeimai neduoda. Tik išjungę televizorius ir kompiuterius, mes galbūt atrasime vienas kitą ir pasakysime kokį nors gerą žodį. Šeima yra tai, ką mes patys sukuriame. Jokios valstybinės programos, jokie socialiniai projektai negalės padėti žmogui, kol jis pats nenorės atsigręžti į tai, ką jis pasirinko. Kol egzistuos postmodernus požiūris – jei nepatiko santuokoje, tai nieko baisaus, vėliau vėl susituoksiau, – tol darnios šeimos neturėsime.

Pranešėjai buvo užduoti klausimai: kaip Baltarusijoje žiūrima į naujas problemas, tokias, kaip netradicinė šeima? Tai palaikoma ar ne? Tai yra tiesiogiai susiję su asmens laisve? Ar yra kokių nors su tuo susijusių judėjimų? Pranešėja atsakė: „Baltarusijoje tai nėra palaiškoma. Man atrodo, kad čia didelę reikšmę turi arba laisvės perteklius, arba laisvės stoka.“ Kitas klausimas: sakykite, o juk jūsų prezidento irgi yra netradicinė šeima? Atsakymas: „Mūsų pre-

zidento yra labai netradiciška šeima, ir vis dėlto mes už jį balsuojame (juokiasi).“

Nacionalinė kultūra ir demokratija posovietinėje erdvėje

Larisa Medichenko (Bresto valstybinis technikos universitetas, Baltarusija) pranešime „Medijos vaidmuo formuojant nacionalinę kultūrą: Baltarusijos patirtis“ teigė, kad šiuo metu vyrauja ginčas tarp marksistinio nacijos suvokimo ir postmodernistinio, kuris teigia, kad nacionalinė kultūra – tai tam tikras instrumentas, skirtas aptarnauti nacionalinę valstybę. Pastarąjį modelį proteguoja rusų postmodernusis filosofas V. A. Tiškovas, pasak kurio, nacionalinė kultūra kartu su tokiais simboliais, kaip herbas, himnas ir kt., tarnauja utilitariniams nacijos konsolidacijos tikslams. Per masinę kultūrą galima „patalpinti“ į masinę sąmonę būtiną valstybinės ideologijos vertybes, taip pat formuoti tam tikrą požiūrį į situaciją visuomenėje. Šiuolaikinė baltarusių ideologinė politika formuoja naujo patriotiškumo jausmą. Posovietiniu laikmečiu Baltarusijos teritorijoje buvo diegiamos technologijos, kurios turėjo skatinti nacijos vienybę, jos konsolidaciją, tipinio Baltarusijos piliečio išsivaizdavimą. Būtent masinė kultūra, pasinaudodama savo technologijomis, pasiūlo ryškesnius vaizdinius. Naujam patriotiškumo jausmui ugdyti Baltarusijoje buvo sukurtas filmas apie Anastasiją Sluckają. Pranešėja prisipažino, kad kai ji buvo mokinė, ji išvis nežinojo, kas tokia Anastasija Sluckaja. Beveik niekas apie šį personažą nieko nežinojo. Iš jos buvo padarytas nacijos formavimo moteriškasis pradai. Istorija tokia: Anastasijos vyrą kunigaikštį nunuodijo priešai, ir ji pati ėmėsi iniciatyvos kurti valstybingumą, laimėjo keletą mūšių, – ir visa tai padarė vien tik savo dvasinėmis pastangomis. Anastasija Sluckaja – tai savotiškas Žanos D'ark vaizdinys baltarusių kultūroje. Filmą patenkino ideologinius poreikius, o jo meninė kokybė labai prasta. Didelį vaidmenį nacijos konsolidavimui ir patriotiškumo jausmo ug-

dymui turi Didysis Tėvynės karas. Nuo 90-ųjų metų masinės informavimo priemonės dažnai remiasi nostalgijos mitu. Kalbama, kad tai mūsų pergalė, mūsų pasiekimas, mūsų sėkmė – tai padeda labiau išgyventi traumas, perėjimą nuo sovietinio prie posovietinio laikmečio. Visos masinės šventės skirtos pergalės minėjimui, jos yra organizuojamos aukščiausiu lygmeniu. Labai daug televizijos laidų yra skirta būtent šiam nostalgijos komponentui. Nacijos konsolidacijos užduotis yra neįmanoma be naujo Baltarusijos piliečio įvaizdžio sukūrimo. Siekiama atsikratyti stereotipinio Baltarusijos piliečio vaizdinio – valstiečio vaizdinio. Todėl būtina surasti tokius herojus, kuriais naujai konsoliduota nacija galėtų didžiuotis. Tai galėtų būti literatūros, meninių kūrinių herojai. Reikia sukurti tam tikrą idealų vaizdinį, kuris turėtų tapti nacionaliniu pasididžiavimu. Kadangi herojai apipinami įvairiais mitais, jie pradeda suvokti kaip antžmogiai su idealia biografija. Dabar vykdomas naujas televizinis projektas, susijęs su Baltarusijos piliečio naujo įvaizdžio formavimu – „Nacijos pasididžiavimas“. Tai laidos apie amžininkus, kuriais šiandien gali didžiuotis nacija. Transliuojama labai daug socialinių reklamų, kurių turinys būtų toks: laimingi vaikai, darbštūs piliečiai, moderni armija, sėkmingi sportininkai – ir visi kartu mes esame Baltarusija. Kelti pasididžiavimą nacija mėginama ir prekinio ženklu – „Pagaminta Baltarusijoje“. Patriotinių jausmų stimuliaciją galima pastebėti netgi alaus reklamoje: apeliuojama į istorinę atmintį, vaizduojami kunigaikščiai, miestų valdytojai ir t. t. Ypatingas dėmesys, formuojant įvaizdį, skiriamas kalbai. Per masines informavimo priemones mėginama parodyti, kad baltarusių kalba yra unikali, tarp jaunimo populiari kalba. Iš pradžių buvo naudojamas nostalgijos komponentas – perėjimas nuo sovietmečio prie posovietinio laikotarpio, vėliau prasidėjo tautinio išdidumo, remiantis istorine praeitimi, formavimo procesai. Taip formuojamas patrauklus tipinio valstybės atstovo vaizdinys.

Pranešėjai užduotas klausimas: kaip Jūs galvojate, ar šios technologijos turi poveikį

šiuolaikiniam jaunimui? Ar tai veikia? Atsakymas: „Poveikį jaunimui turi. Yra toks anekdotas: vaikas sako mamai, kad nori į Baltarusiją. Mama atsako: tu ir taip esi Baltarusijoje. Tada vaikas vėl sako: aš noriu į tą Baltarusiją, kurią rodo per televiziją. Tai reiškia, kad procesas vyksta.“

Georgijus Gribovas (Bresto valstybinis technikos universitetas, Baltarusija) pranešime „Demokratijos statusas studentų požiūriu: komparatyvinė analizė“ pristatė jaunimo apklausų rezultatus, atspindinčius jų demokratijos suvokimą. Pasak pranešėjo, daugelis filosofų ir sociologų mano, kad žmogaus sąmonės, pasaulėžiūros pagrindas yra vertybės. Iš vertybių išsirutulioja poreikiai ir interesai, diktuojantys ir tam tikras veiklos rūšis. Žmogus daro tai ir taip, kad realizuotųsi jo vertybės. Pranešėjas daug metų atlieka jaunų studentų, be to, įvairių šalių vertybių tyrimus. Formuluojami klausimai, vykdomos apklausos, vėliau visa surinkta medžiaga lyginama su kitų šalių studentų nuomonių tyrimų duomenimis. Vertybių problema buvo pradėta tyrinėti dar 1990 m. Po 20 metų vykdytų tyrimų padarytos tokios išvados: devintojo dešimtmečio pabaigoje ir dešimtojo pradžioje Baltarusijoje, posovietinėje valstybėje, įvyko dideli pokyčiai ekonomikoje, politikoje, ideologijoje. Šitie pokyčiai sugriovė įprastą vertybių pasaulį, ir šitų griuvėsių pagrindu buvo kuriamos naujos vertybės, kai kas buvo paimta iš praeities, kažkas atsirado visai naujo. Didelė vertybių transformacija įvyko dešimtojo dešimtmečio pradžioje. Vėliau visi stebėjimai rodo, kad vertybių srityje įvyko stabilizacija. Tai reiškia, kad savotiškai užsikonservavo vertybės. Vadinas, užsikonservavo ir pati socialinė sistema, nors galima matyti šioje srityje nedidelių pokyčių. Buvo apklausti techninių ir humanitarinių universitetų studentai Baltarusijoje, Vokietijoje, Ukrainoje. Tokios vertybės kaip sveikata, draugystė šių šalių jaunuolių vertinamos beveik vienodai, bet yra dalykų, kurių vertinimas gerokai skiriasi. Pavyzdžiui, psichologinį komfortą, dvasinę ramybę labai vertina vokiečiai, o baltarusiai ir ukrainiečiai – ne itin. Vertinant asmeninę laisvę, didelių skirtumų nėra, nors matyti, kad baltarusiai ją vertina šiek tiek mažiau nei vokiečiai ir ukrainiečiai. Glumina tai, kad išsilavinimo statusas tarp baltarusių nėra labai vertinamas, vyrauja tendencija, kad studentai ateina į universitetus ne žinių pasisemti, o diplomo, dokumento. Šeimos statusas jau 20 metų nekinta – slavų tautos jį vertina labiau nei vokiečiai. Labiausiai valstybės suverenumą vertina ukrainiečiai, tuo tarpu vokiečiams ši tema nėra aktuali, jie į savo šalį yra išleidę daug imigrantų, savo namais jie vadina visą Europą. Ekologiškus produktus ir švarų orą šalys, išgyvenusios Černobylio katastrofą (Ukraina ir Baltarusija), vertina labai rimtai. Aukštą išsivystymo lygį pasiekusios šalys materialines vertybes jau yra pamiršusios ir labiau vertina dvasines vertybes. Turėti namą ar pinigų baltarusiams yra svarbiau nei vokiečiams. Tad griauamas stereotipas, kad kapitalistinėms šalims rūpi vien materialinės vertybės. Dar vienas kriterijus – kaip mane vertina kiti, kiek man svarbu yra tai, ką kiti apie mane pasakys – tai yra aktualu baltarusiams. Tuo tarpu vokiečiams visiškai neaktualu ir nesvarbu, ką apie juos kažkas gali pasakyti ar pagalvoti. Demokratinės vertybės turi aukščiausią statusą Vokietijoje, o Baltarusijoje ir Ukrainoje – daug mažesnę. Kol kas šita situacija mažai kinta. Pastaraisiais metais buvo pradėta tyrinėti tokia vertybė kaip teisingumas. Vokiečiai mano, kad už nusikaltimą būtinai turi būti baudžiama, baltarusiai ir ukrainiečiai mano, kad ne visada. Džiugu, kad jaunimas teisingumo sąvoką suvokia kaip laisvę išreikšti savo nuomonę. Į baltarusių visuomenės sąmonę vis labiau įsiskverbia tezė, kad teisingumas – tai nėra vien lygybė padalyti visiems viską po lygiai, į teisingumą pradedama žiūrėti kaip į galimybių lygybę, savirealizacijos laisvę. Svečias vylėsi, kad ateityje panašius tyrimus bus galima atlikti ir Lietuvoje.

Išvados

Konferencijos dalyviai suteikė progą iš skirtingų perspektyvų pažvelgti į visuomenės, tautos, individo, demokratijos ir apskritai šiuolaikinės

kultūros būklę globalizacijos sąlygomis. Nemažai dėmesio susilaukė naujosios komunikacijos technologijos, arba medijos, kurios, daugumos pranešėjų nuomone, yra vienas iš svarbiausių šiandieninių mūsų kultūrinį pasaulį formuojančių veiksnių. Medijos suteikia galimybę kiekvienam individui skleisti savo idėjas, bendrauti be sienų su pačių skirtingiausių kultūrų, išpažįstančių pačias skirtingiausias vertybes žmonėmis. Tai leidžia šį komunikacijos būdą traktuoti kaip itin demokratišką. Kita vertus, šiuolaikinės komunikacijos technologijos neretai tampa tik tam tikrų socialinių spektaklių ir manipuliacijų žmonėmis arena. Be to, jos iš esmės keičia per šimtmečius susiklosčiusius žmonių tarpusavio santykius, siūlo naujus tapatybės ir istorinės atminties konstravimo būdus. Konferencijoje gana daug dėmesio buvo skiriama pokomunistinių visuomenių tyrinėjimams, kurie leidžia teigti, kad sovietinė praeitis ir palikimas yra daugybės problemų mūsų visuomenėje šaltinis. Dalis pranešimų buvo labiau teorinio pobūdžio, juose pateikti įvairūs požiūriai į nagrinėjamus kultūros fenomenus,

nevengota ir tam tikrų situacijų vertinimo. Kiti pranešimai buvo paremti solidžiais empiriniais tyrimais, juose buvo pateiktos reikšmingos socialinių faktų analizės. Pagrindinė konferencijos nauda yra ta, kad ji leido susipažinti ne tik su vietos mokslininkų tyrinėjimais, išvalgomis ir idėjomis, bet ir su kitų šalių mokslininkų veikla, sudarė sąlygas pamatyti daug daugiau socialinių ir apskritai kultūrinių reiškinių aspektų, kurie leidžia praplėsti profesinį sąmoningumą. Norisi tikėti, kad tokio pobūdžio moksliniai renginiai taps neatskiriama mūsų akademinio gyvenimo dalimi.

Literatūra

- Friedman, M. 1998. *Kapitalizmas ir laisvė*. Vilnius: Mintis.
- Juzefovič, A. 2012. „Kinų rašmenų raida ir transformacijos (estetinis ir komunikacinis aspektai)“, *Santalka: Filosofija, Komunikacija* 20(1): 21–31.
- Kačerauskas, T. 2011. „Ar vertimas – kūrybos industrijų veikla? M. Heideggerio vertimo atvejais“, *Santalka: Filosofija, Komunikacija* 19(2): 98–107.

INDIVIDUAL, NATION AND SOCIETY IN POSTMODERN WORLD

Edvardas Rimkus

The international conference „Individual, nation and society in postmodern world“ was held on November 10–11, 2012 in Lithuania at the Vilnius Gediminas Technical University. Participants of the conference gathered to exchange their thoughts on these topics: human identity, individual and nation, individual and society, influence of media to culture, condition of democracy and culture in the global world and other. A process of conference, thoughts and discussions of participants are reported in this article.

Keywords: individual, nation, society, postmodern world.

Įteikta 2013-01-26; priimta 2013-02-21